

FRANCESC TORRALBA

PARAULES DE CONSOL

En la mort
d'un ésser
estimat

PARAULES DE CONSOL

EL FIL D'ARIADNA
119

© 2020 Francesc Torralba Roselló

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
c. Mallorca, 314, 1r 2a B
08037 Barcelona
T. 93 363 08 23
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

Disseny de col·lecció: J. Mauricio Restrepo

Primera edició: octubre de 2020
ISBN: 978-84-18197-24-6
DL B 18087-2020
Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la incorporació a un sistema informàtic, ni la transmissió
en cap forma ni per cap mitjà,
sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes,
sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Francesc Torralba

PARAULES DE CONSOL

En la mort d'un ésser estimat

Índex

Pròleg 9

I Expressions 13

Sospirs 17
Crits 21
Llàgrimes 25
Silencis 31
Paraules 35
Abraçades 41
Cants 45

II Ferides 49

Culpa 55
Ràbia 57
Tristesia 61
Impotència 67
Indiferència 73
Soledat 77
Desassossec 81

III Moviments 85

Alliberar 89
Acceptar 97
Acomiadar-se 105
Agrair 111
Desaferrar-se 117
Recordar 123
Commemorar 129

IV Bàlsams 133

Llegir 137
Pregar 143
Caminar 147
Crear 153
Contemplar 157
Creure 161
Esperar 165

Epíleg 171
Bibliografia 175

Pròleg

On és, on és, Consolador, el teu conhort?

GERARD MANLEY HOPKINS (1844-1889)

Hi ha paraules de consol?

Quines són?

Algú les sap?

Quan la mort toca de prop, la frivolitat es fa miques. Sentim com s'esquinça l'ànima i necessitem consol. Ho confessem o no, experimentem la necessitat de conhort.

Qui, però, ens pot consolar?

On s'ensenyà l'art de consolar?

No és fàcil trobar respostes.

Cal molta humilitat per reconèixer com en som de maldestres en l'art de consolar. No hem estat entrenats, ni preparats, per consolar els qui perden un ésser estimat. No tenim temps per fer-ho i les paraules que ens surten dels llavis, de tan gastades, ja no diuen res. Busquem fórmules fàcils i receptes baixades, a correuita, de la xarxa, però, tot és endebades.

Fixem l'atenció en Job. El protagonista del *Llibre*

de Job és un home recte, exemplar, de conducta irreprotxable, però la vida el tracta injustament. Pateix un seguit de desgràcies personals que l'aclaparen, una allau de contrarietats i d'adversitats que l'enfonsen en l'oceà del sofriment.

Perd els bous i les someres, passen els seus esclaus per l'espasa, cau un foc del cel que li crema les ovelles i li devora els pastors, els caldeus fan una ràtzia contra els seus camells i se'ls emporten. Els seus fills i filles, mentre estan menjant i bevent a casa del germà gran, moren per causa d'un vent violent que ensorra la casa i els cau a sobre. Només se'n salva un.

Job, després d'haver escoltat tot aquest reguitzell de desgràcies, s'esquinça les vestidures i es rapa el cap. Com a conseqüència de tot plegat, es turmenta, mira de cercar una explicació lògica a tot el que li ha succeït, cerca llum en el seu dolor, però no n'hi troba i s'enrabia i maleeix el dia que va néixer.

Els amics, amb bona intenció, miren de conhortar-lo, però només aconseguixen fer créixer, encara més, la indignació de Job.

Poc o molt, tots ens sentim així quan la mort ens toca de prop i s'endú un ésser estimat, especialment quan se l'emporta en el moment menys pensat i de la manera més mesquina.

Job transita, a empentes i rodolons, de la rebel·lió a la serenitat, però aquesta transició passa per un ventall d'estats d'ànim difícils de conceptualitzar que van des de la desesperació fins a la resignació.

El seu testimoni ens pot ajudar a discernir com podem articular paraules de consol quan tot s'esfondra i com ho podem fer sense sucumbir al ridícul. Massa vegades, els discursos més benintencionats cauen en un sac foradat i són completament fútils.

Tots som Job alguna vegada a la vida.

Martinet, juliol del 2020

I

Expressions

*Ara que els mots,
de tant servir,
han perdut llur significat.*

ANTON CARRERA (1943)

Som éssers expressius. Mostrem el que sentim, encara que no sempre sentim el que expressem. Expressar és revelar el que vivim en el dedins, mostrar-ho públicament. És trencar l'ambigüitat.

Expressar la pena és un camí d'alliberament, però solament és possible fer-ho si hi ha algú disposat a ser-ne receptor. El procés exigeix un subjecte actiu que es disposa a manifestar el que sent en el seu cor, però, alhora, un subjecte passiu, disposat a atendre'l i a decodificar el significat dels seus gestos.

La permanent autocensura del que sentim només agreuja la pena i la perllonga en el temps. Expressar-la és treure-la a fora, però no de qualsevulla manera, sinó cercant la manera de no causar mal a ningú.

Consolar algú és facilitar que s'expressi, generar un espai i un temps de confiança perquè l'afligit buidi la seva angoixa, el seu patiment, la seva desídia. Aquesta

obertura també exigeix confidencialitat i tacte. És crear una el·lipse càlida en la qual flueixen pensaments entre el jo i el tu.

Per conhortar algú és imprescindible prestar atenció a tota la seva expressivitat corporal. Aquesta atenció plena és anterior a qualsevol reacció verbal. Qui escolta amb tots els sentits el cos de l'altre, ha de guardar silenci, no fos cas que, volent-lo consolar ràpidament, acabi turmentant-lo.

Els amics de Job construeixen grans discursos per mirar de consolar el seu amic, es pensen que és la manera d'alleugerir-li la pena, però fracassen estrepitosament. Per això, en un moment donat, Job explota i els recrimina: «Fins quan voleu turmentar la meva ànima i esclafar-me amb paraules?» (Jb 19, 1).

Quan mor un ésser estimat, l'expressivitat humana es manifesta a través d'una rica gamma de manifestacions. Hi ha sospirs, crits, llàgrimes, també silencis, paraules, abraçades i, fins i tot, cants.

Endinsem-nos en aquest univers gestual i en el significat que atresora cadascun d'aquests nuclis expressius. Només d'aquesta manera podrem sintonitzar amb l'ànima de l'afligit i consolar-lo.

Sospirs

*No ploris més, no et queixis ni sospiris:
la tristesa no ens torna els temps que foren.*

JOHN FLETCHER (1579-1625)

I

La fatal notícia arriba a les nostre oïdes. La persona que estimem ha mort. La primera reacció és el sospir. Sentim com si ens faltés l'aire dins del pit i, espontàniament, sospirem.

En aquest moviment hi ha contingut un de vessall d'emocions que no podem expressar verbalment. Se'ns fa un nus a la gola, perquè l'impacte de la notícia ens deixa estabornits.

L'àvia se n'ha anat. L'oncle s'ha mort. El pare ens ha deixat. La notícia és com un dard que es clava dins de l'ànima i ens atura de cop. Fins i tot en el cas que hagi estat correctament comunicada, amb empatia i sensibilitat, ens deixa colpits. Mentre escoltem els detalls del decés, sospirem, deixem de prestar atenció al que se'ns diu i ens col·lapsem.

II

El sospir és més veloç que la paraula. Irromp espontàniament, abans d'haver digerit el missatge. És una forma de llenguatge. Forma part de la immensa gama de formes lingüístiques no verbals. Evoca impotència, ràbia, resignació, pena, però també desesperació. Ens permet, però, sobreposar-nos, agafar aire abans de dir res.

Fisiològicament és una respiració profunda acompanyada d'un gemec. Inclou una inhalació profunda i una exhalació igualment profunda. Tècnicament comporta una alteració del ritme respiratori, però no és això el que aquí ens interessa, sinó el significat que atresora, perquè solament si estem atents als sospirs dels altres, podrem comprendre quina és la magnitud del patiment que sofreixen i com podem acompanyar-los dignament.

La primera norma d'algú que es disposa a consolar és practicar l'atenció plena cap a l'altre, tant a *què* diu com a *què no* diu. I això inclou, necessàriament, atenció als seus moviments corporals, a la forma que adopta en l'espai, però també als seus sospirs. Solament si prestem atenció a tot aquest conjunt d'elements, podem albirar la tristesa que pateix la seva ànima i acostar-nos-hi amb cura.

III

El sospir, com la llàgrima, no coneix fronteres. Sospiren els del nord i els del sud, els rics i els pobres, els de la tribu i els estrangers. No hi ha diferències. Tots sospi-

rem quan el missatge que ens arriba xoca frontalment amb els nostres desigs, amb les nostres expectatives.

Els sospirs són aire; les llàgrimes són aigua, però, tant un element com l'altre són lingüísticament molt significatius. Expressen desconsol, neguit, pena i desassossec.

Quan sospirem és que la vida ha perdut el seu compàs, el seu ritme habitual i tot es desendreça. Necessitem aturar-nos per fer una pausa i agafar alè per impulsar-nos de nou.

El sospir no és un acte voluntari. Surt per una esclatxa de la cuirassa que ens posem per sortir al carrer. Ens traeix, perquè en sospirar mostrem la nostra vulnerabilitat, evidenciem la ruptura del fil de la vida.

La respiració s'altera i aquesta alteració és un signe eloqüent que la rutina s'ha trencat, que el petit cosmos on vivim cada dia s'ha desajustat. És exactament això el que passa quan mor un ésser estimat: la cadència de la quotidianitat es desgavella i apareixen els sospirs.

IV

Sospirem quan ens trobem davant d'allò que ens sobrepassa. L'amor ens fa sospirar. La mort, també. En ambdós casos, la vida es desendreça i el ritme respiratori se'n fa eco. La primera trobada dels enamorats altera els seus ritmes vitals, estan fora de si, extasiats, s'acosten tremolosos, se senten febles i insegurs; però el comiat també altera el ritme dels seus cossos, perquè els neguiteja dir-se adeu i la incertesa del que s'esdevindrà.

El sospir és un mecanisme d'alliberament. Sortim de la garjola, trenquem el silenci. Diu Job: «També avui el meu plany és de revolta, la seva mà pesa sobre el meu sospir» (Jb 23, 2).

Sospirem perquè no sabem què dir, perquè no trobem els mots adequats per vestir el pensament. Ens sentim desconcertats i mentre meditem què direm i què farem a partir de la recepció de la notícia, sospirem. El sospir és el llenguatge més habitual en contextos d'incertesa. La mort és certa, però sempre està acompanyada d'una gran incertesa. Sospirem perquè ens sentim impotents enfront del que és irreversible.

V

El sospir és un llenguatge ambigu. D'una banda, evoca un paradís perdut, però de l'altra, apunta cap a un món ideal. En sospirar, sembla que enyorem un món que s'esfondra, però, alhora, projectem la mirada cap a un món que no acaba de néixer. Evoca, simultàniament, nostàlgia i esperança.

El sospir és un glop de vida, però també un crit censurat. Sospirar no és callar, però tampoc cridar. És un joc del llenguatge que se situa en l'entremig. És un acte de contenció, però, alhora, d'alliberament. En sospirar, contenim la indignació, però, alhora, alliberem el patiment.

El sospir, tot i semblar tan insignificant comunicativament, és l'esbós de la pregària, poesia en estat brut.

Crits

*Els meus crits s'alcen, llargs com ramats: s'amunteguen
en una sola sofrença, tristesa del món; en l'enclusa vetusta rebufen
i canten.*

GERARD MANLEY HOPKINS (1844-1889)

I

El crit és una explosió emocional, però, alhora, el prelude necessari de la calma. Molt sovint, per assolir l'aquietament interior, cal cridar fort i foragitar tots els dimonis interiors per la boca: la ràbia, la indignació, la ira, el fàstic, la por.

Quan mor un ésser estimat en circumstàncies completament inesperades, *els crits*, com diu el poeta, *s'alcen, llargs com ramats: s'amunteguen en una sola sofrença*. Fins i tot els més entrenats estoicament en la continència verbal i gestual necessiten cridar alguna vegada, ni que sigui enmig del desert, quan no els veu ningú.

És diferent articular un crit com a expansió de l'ànima que escridassar algú, que té un clar destinatari. Cridar allibera, escridassar algú és humiliar.

El crit és l'epifania de la impotència. Job, trasbal-

sat per l'allau de desgràcies que li cau al damunt, exclama: «Que mori el dia que em va veure néixer» (Jb 1, 3). Necessita cridar, perquè no pot resistir-ho més. Després, però, fa un llarg silenci i la seva ànima s'aquieta.

El crit neix de la soledat. És l'encarnació de la indignació i el símbol de la rebel·lió, però tot crit, de manera implícita, espera un eco, una resposta, una paraula amable.

Cridem per trencar la indiferència, per captar l'atenció dels altres. Ho fan els infants al pati de l'escola; ho fem els adults quan cridem enmig d'un bosc.

II

Penso, aleshores existeixo. Quan pensem, ens adonem que existim, però quan cridem ens reafirmem en la vida. Cridar *no* a la mort és, en el fons, dir *sí* a la vida.

Crido, aleshores existeixo. Cridem enfront de l'absurd de la mort, perquè som éssers fets *per a* la vida i no per a la mort, per al gaudi, per al moviment, per a la conversa i la festa, però la mort irromp en l'escenari i ens deixa sense alè, rígids com metalls.

El crit és l'antítesi de la resignació. Qui es resigna, plega veles, dosifica l'energia que li queda per anar fent. Accepta, a contracor, el que li passa. Qui crida, en canvi, té una esperança, un propòsit en la vida. Alça la veu per copsar l'interès, per trencar el desdeny dels altres, per commoure'ls.

Quan tot és cridòria, però, el silenci és el crit més poderós, el que realment sorprèn. Cridar és una manifestació de força i de vitalitat. Criden els nens sense adonar-se'n, perquè, en ells, hi ha un excés d'energia, de voluntat de viure. A mesura que ens fem grans, però, la veu s'atenua, el to es debilita i els crits són molt esporàdics.

III

El crit és un anhel d'immortalitat. Quan cridem no solament afirmem la vida; afirmem que no volem morir, que volem viure sempre, que desitgem una vida en abundància. El crit va lligat a la reivindicació, però també a l'entusiasme. Quan ens entusiasma alguna cosa, la nostra parla puja de to i de velocitat, cridem sense adonar-nos-en.

Cridem enfront de la injustícia de la mort. Clamem al cel, tot esperant alguna explicació. El crit no és, en cap cas, una debilitat. És, més aviat, una expressió de la nostra vulnerabilitat.

Els morts no criden, ni riuen, ni ploren. Els vius cridem, riem i plorem. Entre uns i altres s'obre un abisme, però la paret que separa un món de l'altre és molt fina. El crit al cel no consola, perquè no fa tornar l'ésser estimat a la vida, però desfoga.

El crit adreçat al cel és la pregària en estat brut.

Llàgrimes

*No ploris més! La flor gentil
ja tornarà amb un altre abril.
No ploris més! No ploris més!
La rel ja guarda nous rosers.*

JOHN KEATS (1795-1821)

I

Les llàgrimes són el llenguatge universal del sofriment. Són la reacció instantània enfront de la pèrdua. Plorar no és un acte premeditat, ni voluntari. Les llàgrimes ragen quan la pena inunda el cor. Diu Job: «Tinc la cara encesa de tant plorar, i hi ha una ombra sobre les meves parpelles» (Jb 16, 16).

Consolar és deixar plorar l'altre. És suportar aquesta visió sense judicis, ni condemnes. Massa sovint, la por al què diran, a ser jutjats o, fins i tot, a ser considerats febles ens fa resistir al plor. El superjò actua implacablement i censura l'espontaneïtat del desig.

Les llàgrimes són saludables, per això no té sentit avergonyir-se pel fet de plorar, ni cal cercar excuses a l'hora de fer-ho. El model d'ésser humà hieràtic, dur,

incòlume a les emocions és artificial i grotesc, però encara pesa, com una llosa, especialment, sobre condició masculina. La veu del superjò ressona a dins i exclama: *els homes no ploren*.

Job es desfà en llàgrimes i es pregunta: «Que no plora qui té un dia dur, no sent tristor en l'ànima qui s'arruïna?» (Jb 30, 25). Forma part de la vida humana el riure i el plorar. Amb tot, hi ha, com diu Cohèlet, un temps per a cada cosa.

Quan el plor s'instal·la en la vida, és un indicatiu de mals presagis, però quan el riure és omnipresent i cap desgràcia ni cap pèrdua l'esborra, alguna cosa grinyola. Si la vida és ondulant, també ho són els estats d'ànim.

II

Hi ha llàgrimes que ragen per dins i llàgrimes que ragen per fora. Els més entrenats en l'art de la simulació amaguen en la interioritat les seves penes, però no poden evitar formar grans rius subterranis. Sempre hi ha una esclatxa, però, un acte fallit, per on entreveure el paisatge que s'amaga a dins. I, aleshores, sura la veritat.

Els més diàfans i transparents, en canvi, mostren, en la geografia del seu rostre, el que senten i no tenen recança a mostrar els rius de llàgrimes que baixen cara avall.

L'ull és l'interstici que comunica l'exterioritat i la interioritat. És la gran finestra per arribar al fons de l'ésser. Mirar als ulls d'algú és abocar-se a un abisme. Per això, cal molta audàcia.

La llàgrima, tant externa com interna, és l'epifania d'una pena que brolla de dins. Les llàgrimes acompanyen el decurs de la vida humana. Hi ha llàgrimes al principi, quan som separats del si matern, llàgrimes mentre creixem i lluitem, i llàgrimes al final, quan ens hem d'acomiarar dels éssers estimats i dels paisatges que ens han configurat.

Diu sant Agustí que les llàgrimes són la sang de l'ànima, però netegen la mirada i purifiquen el cor. Plorar és consolador, fins i tot causa un cert plaer natural.

III

Consolar és eixugar les llàgrimes. Hi ha veritats que fan plorar. Són les que ningú vol escoltar, però que, tard o d'hora, arriben. És fàcil caure en la temptació de no dir-les o bé de maquillar-les per no ferir l'altre, però, en fer-ho, se sucumbeix al paternalisme.

Les veritats difícils es claven com un dard en l'ànima i, com a reacció, cauen les llàgrimes a cor què vols. Quan la trista notícia arriba a les nostres oïdes, una estranya metamorfosi té lloc en el si del nostre ésser. La pena, que és intangible i emocional i que no ocupa espai, es tradueix en un deversall de gotes d'aigua salada, en sospirs i sanglots.

Les llàgrimes mostren el que no som capaços de dir. Són la cristal·lització de la melancolia, però, alhora, la condensació de la fatalitat.

Qui t'estima, et farà plorar, però també t'eixugarà les llàgrimes. Les llàgrimes aquieten el cor ferit, però no s'assequen amb arguments ni amb sil·logismes.

Els comiats fan plorar, però en tot comiat subsisteix, clandestinament, un bri d'esperança, la fe en un nou retrobament. Quan aquest bri mor, plorem desconsoladament.

IV

Jesús va plorar abans de morir. Es va sentir sol, impotent, abandonat pel Pare. També va cridar adreçant-se al cel: *Déu meu, Déu meu, per què m'has abandonat?*

Sòcrates, en canvi, no va plorar abans de beure la cicuta. Es va mantenir ferm dins de la contenció emocional i va conversar, plàcidament, amb els seus amics sobre la immortalitat de l'ànima de la presó estant.

Dos models, dos finals, dues actituds. Per què s'han de reprimir les llàgrimes? Per què s'ha de plorar per dins? Per què cal fer-se el fort?

Deixar-les anar, riu avall, és una manera d'expiar les culpes. Job constata: «Les llàgrimes em cauen cara avall davant de Déu» (Jb 16, 20b).

Per què s'ha de dissimular?

En la iconografia, Heràclit és el filòsof que plora. Plora en contemplar el teatre del món, la trista condició humana, la fatalitat dels esdeveniments històrics. Demòcrit, en canvi, és el filòsof que riu. Es burla del que som i del que fem. Pren distància i riu.

Cal aprendre d'ambdós mestres. Hi ha un temps per vestir-se d'Heràclit i un altre per vestir-se de Demòcrit i cal no confondre un temps amb l'altre.